

Η κοσμικότητα τον 21ο αιώνα

Αποδομώντας την έννοια και τα χαρακτηριστικά της

Δρ Ελένη Δ. Καλέση

Μέντορας για Προσωπική ανάπτυξη, Σπουδές, Σταδιοδρομία

Εκπαιδευτικός, Επιστημονική Συνεργάτρια στο Ερευνητικό Κέντρο των Επιστημών της Εκπαίδευσης (CRSE) και στο Διεπιστημονικό Κέντρο Μελέτης των Θρησκειών και της Κοσμικότητας (CIERL) του γαλλόφωνου Ελεύθερου Πανεπιστημίου των Βρυξελλών (Université Libre de Bruxelles)

[Eleni Kalesi | LinkedIn](#)

Περίληψη

Σχεδόν 50 χρόνια από τη Γαλλική Επανάσταση, το 1850, ο Βικτώρ Ουγκώ λανσάρει τη διάσημη διατύπωσή του στη Γαλλική Εθνοσυνέλευση, υπογραμμίζοντας την έννοια της κοσμικής χειραφέτησης. Το 1842, η Γαλλική Ακαδημία δε γνωρίζει ούτε τη λέξη κοσμικότητα (laïcité) ως ουσιαστικό ούτε την ιδέα της. Αντίθετα, το επίθετο κοσμικός (laïque) και η έννοια μιας κοσμικής δημοκρατίας χρησιμοποιούνται ήδη.

Το παρόν άρθρο παρουσιάζει το ζήτημα της κοσμικότητας παραθέτοντας τους ανεπίσημους ορισμούς της, καθώς και αναλύοντας τα επιμέρους χαρακτηριστικά της.

Εφαλτήριο για τη σύνταξη του παρόντος άρθρου αποτέλεσε η διδακτορική διατριβή την οποία πραγματοποίησα κατά την τετραετία 2014-2018 στο γαλλόφωνο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών. Το θέμα το οποίο πραγματεύτηκε η διδακτορική μου έρευνα ήταν το ζήτημα της κοσμικότητας στα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια από την ένταξη του ελληνικού Κράτους στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1981 μέχρι τις μέρες μας. Η έρευνα στο σύνολό της έχει μεταφραστεί από τα γαλλικά στα ελληνικά και κυκλοφορεί από τον Οκτώβριο 2023 σε βιβλίο με τον τίτλο «Η κοσμικότητα στα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια. Από την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, μέχρι τον 21ο αιώνα» από τις Εκδόσεις iWrite στη συλλεκτική σειρά Lux Orbis (Το φως του κόσμου).

“ «Θέλω [...] το κράτος στο σπίτι του και την Εκκλησία στο δικό της». (“Je veux [...] l’État chez lui et l’Église chez elle”.) ”

Εισαγωγή

Στα τέλη του περασμένου Αυγούστου και εν όψει της επερχόμενης σχολικής χρονιάς, ο Γάλλος υπουργός Παιδείας Γκαμπριέλ Ατάλ ανακοινώνει πως στο εξής οι μουσουλμάνες μαθήτρες των κρατικών σχολείων απαγορεύεται να φορούν αμπάγια, το παραδοσιακό μουσουλμανικό ένδυμα που καλύπτει όλο το σώμα. «Αποφάσισα να μην επιτρέπεται πλέον να φοριέται η αμπάγια στο σχολείο», δήλωσε ο Ατάλ στη γαλλική τηλεόραση. «Το να πηγαίνεις στο σχολείο με αμπάγια είναι μια θρησκευτική χειρονομία, που στοχεύει να δοκιμάσει την αντοχή της Γαλλικής Δημοκρατίας στον βωμό της κοσμικότητας που πρέπει να αποτελεί το σχολείο. Όταν μπαίνεις σε μια τάξη, δεν πρέπει να μπορείς να αναγνωρίζεις τη θρησκεία των μαθητών κοιτάζοντάς τους.» Σύμφωνα, λοιπόν, με την κυβέρνηση, το να φοράει κάποια γυναίκα αμπάγια στη Γαλλία παραβιάζει τους νόμους περί κοσμικότητας. Στην ίδια λογική, έναν μήνα αργότερα,

το γαλλικό κράτος με ανακοίνωσή του απαγορεύει στις αθλήτριες που εκπροσωπούν τη Γαλλία να φορούν μαντήλες κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων και οποιαδήποτε επίδειξη θρησκευτικών συμβόλων, τονίζοντας πως «αυτό σημαίνει απόλυτη ουδετερότητα στις δημόσιες εμφανίσεις» στο όνομα της κοσμικότητας.

Πώς ορίζεται, όμως, η κοσμικότητα (laïcité);

Για τη laïcité, την κοσμικότητα όπως μεταφράζεται ελεύθερα στα ελληνικά, δεν υπάρχει επίσημος ορισμός ακόμη και εντός του γαλλόφωνου κόσμου. Ερευνητές από πολλούς κλάδους (Peña-Ruiz, 1998; Coq, 2005; Monod, 2007; Wolfs et alli, 2007) καταδεικνύουν ότι ο πρώτος ορισμός της λέξης κοσμικότητας προέρχεται από τη λέξη λαός (laós) της αρχαίας Ελλάδας. Ο άνθρωπος του λαού είναι ο λαϊκός άνθρωπος, ο οποίος παρουσιάζεται ίσος με τους συμπολίτες του και απολαμβάνει την ελευθερία της συνείδησης. Σύμφωνα με τον Coq (2005), ο δεύτερος ορισμός προέρχεται από το πιο πρόσφατο ελληνικό επίθετο λαϊκός (laïque-laïkός) και εμφανίζεται τον 3ο αιώνα σε ένα δυτικό χριστιανικό πλαίσιο. Το θρησκευτικό λεξιλόγιο της Καθολικής Εκκλησίας διακρίνει τους κληρικούς από τους λαϊκούς, δηλαδή τους μη κληρικούς που δεν έχουν συγκεκριμένη απόδοση καθεστώτος στην επίσημη εκπροσώπηση της θρησκείας. Η τρίτη σημασία του όρου αφορά τη φιλοσοφική ή ουμανιστική του αντίληψη, αναφερόμενη σε έννοιες που συνδέονται με τον Ελευθεροτεκτονισμό και που αναπτύχθηκαν στις τεκτονικές στοές: ελευθερία συνείδησης, ελεύθερη εξέταση (libre examen), ελεύθερη σκέψη, ορθολογισμός, επιστημονικό πνεύμα. Τέλος, ο τελευταίος ορισμός της κοσμικότητας βρίσκεται παραδόξως –εν μέρει– στη χριστιανική ιστορία και αναφέρεται στην αρχή του διαχωρισμού μεταξύ πολιτικών και θρησκευτικών εξουσιών.

Τα συστατικά της κοσμικότητας

Η ανάλυση των διαφορετικών ορισμών του όρου δείχνει ότι η κοσμικότητα δεν έρχεται σε αντίθεση με τις θρησκείες καθαυτές, αλλά με την αναιτιολόγητη επιθυμία τους να κυριαρχήσουν σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο – παρά τον πιθανό πλειοψηφικό τους χαρακτήρα. Πρόκειται, λοιπόν, για ζήτημα αμφισβήτησης αυτής της εκκλησιαστικής εξουσίας, η οποία δε σέβεται τα πνευματικά όρια εντός των οποίων ασκείται (Peña-Ruiz, 1998).

Παρά τις διαφωνίες, οι γνώμες των ερευνητών φαίνεται να συμπύκνουν ως προς το περιεχόμενο κοινωνικοπολιτικής ρύθμισης των συνιστωσών του κοσμικού ιδεώδους. Αυτές θεωρούνται λίγο-πολύ διατυπωμένες με αρμονικό τρόπο και είναι οι εξής:

1. Θεμελιώδεις αξίες, όπως υπενθυμίζονται από τις Διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου που συνδέονται με την έννοια της κοσμικότητας (ελευθερία σκέψης, συνείδησης, θρησκείας, ελεύθερη άσκηση θρησκείας, νομική και πολιτική ισότητα, μη διάκριση για θρησκευτικούς λόγους) (Mathieu in Baubérot, 2004; Baubérot in Baubérot, 2004),

2. Λόγος, ως η λογική ικανότητα του ανθρώπου, στα πλαίσια ενός δημοκρατικού πολιτεύματος (Bondeelle et alii, 2014) και

3. Διάκριση και ταυτόχρονη αυτονομία μεταξύ της σφαίρας της πολιτικής/κοινωνίας των πολιτών και της σφαίρας της θρησκευτικής ζωής που οδηγεί στον θεσμικό διαχωρισμό Κράτους και θρησκειών. Ο διαχωρισμός συνεπάγεται (ή απαιτεί), ακόμη, την ουδετερότητα του Κράτους ως προς διάφορες πεποιθήσεις και συγκεκριμένους φιλοσοφικούς κανόνες (Coq, 2005; Barthélemy & Michelat, 2007; Monod, 2007; Baubérot, 2013; Baubérot & Milot in Baubérot, Milot & Portier, 2014).

Οι δύο πρώτες συνιστώσες (θεμελιώδεις αξίες και Λόγος) σχετίζονται με τους σκοπούς της κοσμικότητας, ενώ η τελευταία (διαχωρισμός/ουδετερότητα) αφορά τα μέσα για την επίτευξή τους. Αυτές οι θεωρίες που αναπτύχθηκαν από ειδικούς, κυρίως Γάλλους, επιχειρούν να αποδομήσουν την έννοια της κοσμικότητας αναδεικνύοντας τα κύρια χαρακτηριστικά της. Ομολογουμένως, η λεγόμενη κοσμικότητα «γαλλικού τύπου» δεν είναι πανάκεια για κάθε κοινωνία και δεν είναι προϊόν εξαγωγής που μπορεί να προσαρμοστεί σε οποιοδήποτε πλαίσιο, όπως το έλεγε ήδη ο Paul Bert το 1885. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι ενιαία και κάθε πολιτεία κάνει τις δικές της επιλογές σχετικά με την οικοδόμηση της έννοιας της κοσμικότητας σύμφωνα με τους στόχους, τις ανάγκες και τις δομές της.

Βιβλιογραφία

Martine BARTHÉLEMY & Guy MICHELAT, « Dimensions de la laïcité dans la France d'aujourd'hui », *Revue française de science politique*, vol. 57, 2007/5, p. 649-698.

Jean BAUBÉROT, « La laïcité à l'épreuve des droits de l'homme » dans Jean BAUBÉROT (dir.), *La laïcité à l'épreuve, Religions et libertés dans le monde*, Boulogne-Billancourt, Universalis, 2004, p. 17-28.

Jean BAUBÉROT, « Sécularisation, laïcité, laïcisation », *Empan*, n° 90, 2013/2, p. 31-38.

Jean BAUBÉROT & Micheline MILOT, « Introduction, Laïcité, laïcités : pistes de réflexion et d'analyse » dans Jean BAUBÉROT, Micheline MILOT & Philippe PORTIER (dir.), *Laïcité, laïcités, Reconfigurations et nouveaux défis*, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2014, p. 11-32.

Alain BONDEELLE, Daniel BOITIER & Georges VOIX (Ligue des droits de l'Homme), « La laïcité, socle de la paix civile », *Hommes & Libertés*, n°166, juin 2014, p. 35-37.

Guy COQ, *La laïcité, principe universel*, Paris, Éditions du Félin, 2005.

Bertrand MATHIEU, « Les droits de l'homme » dans Jean BAUBÉROT (dir.), *La laïcité à l'épreuve, Religions et libertés dans le monde*, Boulogne-Billancourt, Universalis, 2004, p. 171-175.

Jean-Claude MONOD, *Sécularisation et laïcité*, Paris, PUF, 2007.

Henri PENA-RUIZ, *La laïcité*, Paris, Flammarion, 1998.

José Luis WOLFS, Lotta DE COSTER, Samira EL BOUDAMOUSSI & Doro-thée BAILLET, « Les multiples significations du concept de "laïcité" au sein de l'espace francophone et comparaison, plus particulièrement, entre la France et la Belgique », *Éducation comparée*, n° 61, 2007, p. 115-129.